

Kisha katolike dhe besimet e tjera: dialog i feve abrahamike

Description

Kardianal Sergio Pignedoli, Vatikan

Fragment i shkëputur nga libri “Dialog i feve abrahamike”, edituar nga Ismail Faruki, botuar nga “Qendra Erasmus”, viti 2009.

“...ti do të bëhesh babai i një shumice kombesh” (Zanafilla 17:4).

Është një nder për mua që m’u kërkua nga ana e Akademisë Amerikane të Feve të mbaj këtë kumtesë. Ndihem shumë i ngazëlluar për ftesën, jo vetëm sepse ajo më erdhi nga një mik i sinqertë në Zotin, por edhe sepse jam i bindur se tema për të cilën jam ftuar të flas i përgjigjet një nevoje të thellë të botës në ditët tona, dhe pikërisht çështjes së pranisë së Zotit dhe të vlerave fetare në historinë e individëve dhe të popujve.

Besimi i Abrahamit, që me të drejtë është vlerësuar nga të gjithë ne si “ati i besimeve tona”, do të jetë subjekti i gjykimeve të mia në këtë kumtesë. Do të qëndroj brenda kufijve të vlerave të tij thelbësore dhe nuk do të marr parasysh dallimet ndërmjet feve abrahamike, do t’i marr të bashkuara siç janë në pranimin e besimit abrahamik dhe në të pranuarit e vetes së tyre si burim frymëzimi dhe udhëheqjeje për jetën njerëzore, të afta t’u japin një përgjigje të kënaqshme problemeve thelbësore të njeriut.

Mendoj se është e tepërt për mua të them se meqë qëllimi ynë është shqyrtimi i thelbit të fesë abrahamike, e cila qartësisht na bashkon, është e panevojshme që të trajtoj në këtë kumtesë të gjithë historinë e gjatë të keqkuptimeve, të padrejtësive, të të metave, të mungesës së bujarisë etj., që kanë karakterizuar marrëdhëniet ndërmjet tri feve abrahamike. Kjo do të ishte krejt e pavlerë meqë takimi ynë ka si synim miqësinë dhe jo përçarjen. Ne duhet ta studiojmë, pa dyshim, të kaluarën dhe të mësojmë prej saj, por, mbi të gjitha, na duhet të vështrojmë të tashmen dhe të ardhmen. Mistiku i krishterë Meister Eckhart pohonte: *“Nëse njeriu i shmanget mëkatit dhe e lë atë pas shpine, ai do të jetë para Zotit të mirë sikur nuk ka mëkatuar asnjëherë... Nëse Zoti e sheh se ka qenë qëllimmirë, nuk e merr parasysht se ç’ka qenë njeriu më parë; Zoti është Zoti i së tashmes, Ai ju pranon dhe ju merr ashtu siç ju gjen. Ai nuk ju pyet se kush keni qenë, por se kush jeni.”*

Besimi ynë në Zot

Feja që kemi trashëguar prej Abrahamit ka si bosht kryesor të saj in një monoteizëm të çlirët nga çdo paqartësi dhe dykuptimësi. Ne njohim një Zot, i cili është Ekzistues, Krijues i botës, Dhurues, Aktiv në histori ndonëse i shkëputur prej saj si nata me ditën, Gjykuesi i veprimeve njerëzore, është Ai që u ka folur njerëzve me anë të profetëve. Librat dhe traditat e shenjta të tri feve tona nuk pranojnë asnjë fije dyshimi në lidhje me këtë çështje thelbësore. Ky unitet thelbësor është kaq i rëndësishëm, sa të na lejojë t’u qasemi dallimeve midis nesh me një çiltërsi e ndjesi të veçantë për perspektivën. Kjo nuk do të thotë që ne t’i minimizojmë dallimet e aq më pak që të heqim dorë nga pikat që na ndajnë, por kjo nënkupton që ne mund të bisedojmë së bashku në një atmosferë miqësie dhe mirëkuptimi, për shkak se ne jemi të gjithë “besimtarë në të njëjtin Zot”!

Pa hequr dorë nga fjala “dialog”, kaq e thellë në kuptime dhe shpirtin e vëllazërisë, do të pëlqejë më shumë fjalën “takim”, meqenëse kjo fjalë shpreh në mënyrë më të gjallë faktin që të gjithë ne, qoftë si individë, qoftë si bashkësi (hebrenjtë, të krishterë dhe myslimanë), jemi zotuar solemnisht që t’i japim përparësi absolute respekti, bindjeje dhe dashurie Zotit të vetëm që na shoqëron me providencën e Tij dhe që, në fund të kohërave, do të na gjykojë “sipas ligjit të së mirës dhe të së keqes, të cilin Ai e ka shkruar në zemrat tona” (Newman).

Përgjatë shekujve, tri fetë tona të monoteizmit profetik kanë qëndruar të palëkundura në besnikërinë ndaj besimit përkatës, paçka grindjeve dhe dallimeve në lidhje me çështje që ne do t’u kthehemi për shqyrtim më pas. Hë për hë mjafton të kujtojmë shprehjet e qarta të këtij koncepti ashtu siç shprehen në tekstet bazë: *“Dëgjo, Izrael, Zoti, Perëndia ynë, është një i vetëm. Ti do ta duash, pra, Zotin, Perëndinë tënd, me gjithë zemër, me gjithë shpirt dhe me tërë forcën tënde. Dhe këto fjalë që sot po të urdhëroj do të mbeten në zemrën tënde; do t’ua ngulitësh bijve të tu, do të flasësh për to kur rri ulur në shtëpinë tënde, kur ecën rrugës, kur ke rënë në shtrat dhe kur çohesh. Do t’i lidhësh si një shenjë në dorë, do të jenë si shirita midis syve, dhe do t’i shkruash mbi pllakat e shtëpisë sate dhe mbi portat e tua.”* (Ligji Përtërirë 6:4-9).

Madje edhe romakëve, ndonëse me shumë xhelozë për autoritetin perandorak që e konsideronin si të veshur me fuqi hyjnore, iu desh të pranonin këmbënguljen e hebrenjve se vetëm Zotit i takon emri që “nuk ka të barabartë”. Emri i Tij është përtej dhe përmbi çdo sovranitet, përfshirë edhe mbi atë të Cezarit. Për këtë arsye, simboli romak me perënditë e Kapitolit nuk u lejua të vendosej në qytetin e shenjtit të Jerusalemit. Çdo përpjekje për ta kundërshtuar këtë normë haste në qëndresë të fuqishme

nga ana e hebrenjve dhe asnjë lloj përndjekjeje nga ana e romakëve nuk ia arriti dot ta zhbënte këtë fakt.

Një dukuri e ngjashme vërehej edhe te Krishterimi. Besnikëria e të krishterëve ndaj Zotit të vetëm, duke përjashtuar çdo hyjni tjetër përveç tij, ishte argumenti që i bindi autoritetet romake për natyrën e vërtetë të Krishterimit dhe mospërputhshmërinë e tij me paganizmin.

Për sa i përket Islamit, mjafton të lexojmë listën e mrekullueshme të nëntëdhjetenëntë emrave të Zotit (*Esma Allah el husna*) për t'u ndërgjegjësuar fuqimisht për palëkundshmërinë dhe xhelozinë, me të cilën myslimanët kanë ruajtur besimin në Zotin e vetëm të Abrahamit.

Është e vërtetë ajo që pohon C. S. Lewis, sipas të cilit “*gjeografia e botës shpirtërore është e ndryshme nga ajo e botës fizike; në botën fizike, kontaktet ndërmjet shteteve gjenden në kufijtë e tyre, ndërsa në botën shpirtërore, kontakti ndodh në qendër*”. Për këtë arsye, mund të pohojmë se bota judeo-kristiano-myslimane lidhet dhe takohet në zemër të besimit të përbashkët. Kjo afërsi fetare është përballur gjithnjë me vështirësi dhe do të ishte e pandershme nëse nuk do ta prananim këtë fakt, por megjithëkëtë, gjatë shekujve janë hasur gjithnjë, -falë Zotit Mëshirëplotë që i kemi dorëzuar shpirtat tanë-, shembuj të kuptimit të ndërsjellë, madje edhe të bashkëpunimit.

Le të mendojmë, për shembull, për bashkëbisedimet e Toledos dhe ato të Kordovës të mbajtura në kulmin e mesjetës, kur në pallatin e arkipeshkëvit, të krishterë, myslimanë dhe hebrenj mblidheshin për të biseduar së bashku. Po ashtu, mund t'u hedhim një sy edhe shkrimeve të Majmonidesit, të Ibn Rushdit, të Farabiut, si dhe atyre të Thoma d'Akuinit, të cilat kanë ndikuar te njëri-tjetri dhe kanë dhënë jo pak ndihmesë në formimin e qytetërimit mesjetar.

Për njëfarë kohe, gjatë mesjetës, arabishtja ishte gjuha më e përdorur nga autorët hebrenj. Një shembull domethënës është edhe vepra e titulluar “*Hyrje në detyrat e zemrës*”, shkruar nga Bahja ibn Pakuda. Kjo vepër që shkruar në arabisht, që përkthyer në hebraisht e më pas që bërë objekt i vëmendjes së të krishterëve. Pikërisht në këtë vepër gjejmë një citim qartësisht të huazuar nga Ungjilli i Mateut (5:33-37). Duke nënkuptuar Jezuin, autori shprehet: “*Një njeri i urtë i tha dishepujve të tij: “Ligji na lejon që të betohemi për të vërtetën në emër të Zotit, por unë po ju them, mos u betoni asnjëherë qoftë për të vërtetën apo për të gënjeshtërtën. Le të jetë fjala juaj thjesht një “jo” ose “po”*”. Ramon Lulisi (Ramon Lull) e kuptoi thellësisht platformën e përbashkët të tri feve dhe të mirën që mund të nxirrej prej saj; kjo shihet qartë në tekstin “*Libri i paganëve dhe tre njerëzit e urtë*” (1277).

Nikolla i Kuzës, në veprën e tij “*De pace fide*”, shkruante për harmoninë e tri feve dhe të ndikimit të mundshëm të kësaj në arritjen e paqes në botë. Duhet vërejtur se ai e shkroi këtë vepër menjëherë pas rënies së Kostandinopojës, në një kohë kur të tjerët po mendonin për të nisur një kryqëzatë për rimarrjen e saj.

Është e vërtetë se këto “*ndodhi të gëzueshme*” nuk kanë qenë të zakonshme për kohën, por përkundrazi ato ishin raste të shkëputura dhe ngjarje të veçanta. Përgjatë viteve dhe shekujve kanë ekzistuar keqkuptime dhe dyshime të ndërsjella, konflikte dhe përndjekje, në të cilat është e vështirë, ose më mirë të themi, e pamundur të përcaktojmë përgjegjësitë e secilës palë. Përlësisht dhe në mënyrë të sqartë, mendoj se rruga më e mirë për t'u përshkuar është ajo e keqardhjes së përbashkët për atë që ka ndodhur në të kaluarën dhe zgjedhja në mënyrë të vendosur, te të gjithë së bashku, për hapjen tonë jo vetëm ndaj dialogut dhe takimit, por edhe ndaj dashurisë së ndërsjellë. Duhet të vështrojmë përpara, më pas të shohim pikënisjen më të mirë për të filluar duke pohuar besimin e përbashkët në një Zot të vetëm dhe të ecim së bashku me Të, ashtu siç ka zgjedhur të bëjë edhe kjo akademi e feve. Më lejoni t'ju shpreh falënderimet më të përzemërta, veçanërisht anëtarëve të kësaj

akademie.

Librat e shenjtë na nxisin të ekspozohemi me vendosmëri në rrugën e hapur të takimit. Ata na flasin të gjithëve neve që e shohim fenë e Abrahamit në një Zot të vetëm si shtyllën themelore të takimit tonë fetar. Le të reflektojmë me gëzim sërish në disa prej teksteve më pozitive dhe inkurajuese të këtyre shkrimeve.

Izraeli ngazëlleshet në të qenit e tij “populli i Zotit” (segullah) dhe nuk është qëllimi im që t’ua pakësoj atyre njerëzve këtë nder që u ka bërë Zoti i përhershëm. Në të njëjtën kohë, profetët nuk kanë reshtur së nxituri hebrenjtë që jo vetëm t’i respektojnë “*timentes Deum*, adhuruesit e Zotit”, të cilët i përmend edhe Dhiata e Re (shih, p.sh., Veprat 16), por edhe t’u sjellë ndër mend se ata janë ftuar të përmbushin misionin e Abrahamit, të cilit Zoti i ka thënë: “...ti do të bëhesh babai i një shumice kombesh”. (Zan. 17:4) (Romakëve 4:17). Ndoshta profecitë e Isaias e dërgojnë një hap më tej këtë koncept: “*Atë ditë Izraeli, i tretë me Egjiptin dhe me Asirinë, do të jetë një bekim në mes të rruzullit. Zoti i ushtrive do t’i bekojë, duke thënë: “I bekuar qoftë Egjipti populli im, Asiria vepër e duarve të mia dhe Izraeli trashëgimia ime!”* (Isaiah 19:24-25); dhe në vizionin e tij të lavdishëm për të ardhmen, ai vijon me siguri ngazëlluese: “*Zgjero vendin e çadrës sate dhe fletët e banesave të tua le të shtrihen pa kursim; zgjati litarët e tu dhe përforco kunjat e tu...*” (Isaiah 54:2). Libri i profetit Jonah, në mënyrë të gjallë dhe me një ironi të lehtë, na e paraqet Zotin e përjetshëm sikur Ai të dëshironte shpëtimin e të gjithë njerëzve, madje edhe të atyre në armiqësi me Izraelin, dhe e paraqet Atë si përdorues të një izraeliti si mjet për ta shprehur këtë dëshirë, duke e vendosur veten e Tij në kushtet e një diskutimi me një izraelit në mënyrë që të luftojë tundimet për vetizolim të izraelitëve.

Monoteizmi i fuqishëm i Islamit është i mirënjohur. Ky besim e çon myslimanin në mohimin e trinisë, të mishërimit të Fjalës dhe të shpëtimit përmes Krishtit. Myslimanët nuk e pranojnë krejtësisht Biblën, duke pohuar se në të gjenden falsifikime dhe shtrembërime. Megjithatë, ata i konsiderojnë të krishterët si monoteistë besnikë, në përputhje me besimin e Abrahamit, dhe në lidhje me ta përdorin shprehje të cilat dëshiroj t’i citoj këtu: “*Thirr në rrugën e Zotit tënd me mençuri dhe këshillë të bukur dhe diskuto me ata në mënyrën më të mirë! Me të vërtetë, Zoti yt i di më së miri ata që janë shmangur nga rruga e Tij, e di më së miri, ata që janë në rrugë të drejtë.*” (Kuran 16:125). Si edhe “*Ata që besojnë (në Kuran), hebrenjtë, të krishterët dhe sabi’inët – kushdo prej tyre që beson Allahun dhe jetën tjetër (sipas Kuranit) dhe bën vepra të mira (sipas Islamit), do të shpërblehen nga Zoti i tyre; ata nuk do të kenë përse të frikësohen apo të pikëllohen!*” (Kuran 2:62).

Si rrjedhojë logjike e këtij arsytimi, Kurani përmban edhe këto pohime: “*Veprat tona janë për ne, e veprat tuaja janë për ju. Midis nesh dhe jush nuk ka kurrfarë mosmarrëveshjeje. Allahu do të na tubojë të gjithëve dhe tek Ai do të kthehemi të gjithë*” (Kuran 42:15); *Çdokush ka një drejtim nga i cili kthehet. Pra, bëni garë më njeri-tjetrin për punë të mira. Kudo që të gjendeni, Allahu do t’ju mbledhë të gjithëve; Ai është i fuqishëm për çdo gjë.*” (Kuran 2:148)

Shumë njerëz mund të pohojnë se disa nga këto versete janë shfuqizuar, falë një lloji të caktuar ekzegjeze. Unë mund t’u përgjigjem, nëse do të ishte nevoja, se gjendet një ekzegjezë me e gjerë, jo më pak ortodokse se e para, sipas së cilës teoria e abrogimit zbatohet vetëm ndaj verseteve me një natyre normative të konsideruara ngushtësisht në marrëdhënie me ngjarje faktike (Shih shënimin e redaktorit në fund.).

Kur i kthehemi Krishterimit, shohim se në parim doktrina e krishterë, ashtu siç paraqitet veçanërisht tek ungjijtë, është qartësisht e hapur për ata që besojnë në Zotin e Abrahamit. Në të vërtetë, ka pasur, gjithsesi, nga ana e të krishterëve dhe e Kishës, shembuj të mjerueshëm intolerance dhe përndjekjeje, në kundërshtim të hapur me doktrinën e lënë nga Krishti. Siç e thashë edhe në lidhje me Judaizmin

dhe Islamin, ndonëse ndiej hidhërim të thellë (në të vërtetë, do të thosha turp të thellë) për atë që ka ndodhur dhe për të cilën lutemi që të mos ndodhë më sërish, jam i bindur se mënyra më e mirë për të korigjuar të kaluarën është duke e mbledhur mendjen dhe zemrën në atë shpirt dashurie që qëndron në themel të besimeve tona dhe të orvatemi në frymën e këtij parimi me gjithë shpirt. Njerëz si Papa Gjoni XXIII, Pali VI dhe Gjon Pali II, apo dijetarë si Jules Isaac-u, Massignon-i, kardinal Bea dhe mijëra e mijëra të tjerë nga fetë tona monoteiste, na kanë treguar rrugën, në të cilën duhet të ecim.

Koncili II i Vatikanit e shprehu në mënyrë të qartë dhe të autoritetshme qasjen që ne, si të krishterë, duhet të kemi ndaj vëllezërve dhe motrave tona hebrenj dhe myslimanë. Nëse do të lexoja tekstet e marra nga deklarata e Koncilit II të Vatikanit, të titulluar “*Nostra Aetate*”, ato do të ishin më se të mjaftueshme për atë që dëshiroj të shpreh. Kjo është ajo që është thënë në lidhje me marrëdhënien e Kishës me besimin hebre: “*Ndërsa ky koncil kërkon brenda mistereve të Kishës, ai risjell ndërmend lidhjen shpirtërore që i bashkon njerëzit e Besëlidhjes së Re me familjen abrahamike.*” (Nr. 4)

Kisha, në këtë mënyrë, njeh se sipas misterit të planit shpëtues të Zotit, fillimi i besimit të saj dhe i përzgjedhjes së saj gjendeshin edhe midis patriarkëve, Moisiut dhe profetëve. Kisha shpall se të gjithë ata që besojnë në Krishtin, bijtë e Abrahamit sipas besimit (krahaso Gal. 3:7), janë të përfshirë në të njëjtën thirrje të patriarkëve dhe, në mënyrë të ngjashme, se shpëtimi i Kishës ka qenë parashikuar në mënyrë mistike nga njerëzit e përzgjedhur të eksodit prej nga toka e skllavërisë (Nr. 2).

Kisha nuk duhet të harrojë se ajo e ka marrë zbuluesin e Dhiatës së Vjetër falë njerëzve që Zoti, në mëshirën e Tij të pakufishme, i kishte përcaktuar të ishin bartës të Besëlidhjes së Vjetër. E as duhet të harrojë faktin se ajo gjen mbështetje dhe ushqim nga rrënjët e atij ulliri të butë, mbi të cilin janë shartuar degët e ullirit të egër të xhentilëve. (krahaso Rom. 11:17-24). Përkundrazi, Kisha beson se kryqëzimi i Jezuit i pajtoi hebrenjtë dhe të krishterët, duke i bërë ata një në Vetën e Tij (Krahaso Efes. 2: 14-16).

Kisha duhet të mbajë gjithnjë ndërmend, po ashtu, fjalët e apostullit për njerëzit e fisit të tij, “*të cilët janë izraelitë dhe atyre u përket birëria, lavdia, besëlidhjet, shpallja e Ligjit, shërbimi hyjnor dhe premtimet; të tyrit janë edhe etërit, prej të cilëve rrjedh sipas mishit Krishti*” (Romakëve 9:4-5), biri i virgjëreshës Mari. Kisha përkujton, gjithashtu, se nga populli hebre kanë buruar apostujt, themelet, guri dhe shtyllat e saj, si dhe dishepujt më të hershëm që ia shpallën Krishtin botës.

Meqenëse trashëgimia shpirtërore e të krishterëve dhe e hebrenjve është kaq e madhe, Koncili i shenjtë “dëshiron të ushqejë dhe të nxisë atë mirëkuptim e respekt të ndërsjellë që është qëllimi i çdo studimi teologjik e biblik, si dhe i dialogut vëllazëror”.

Dëshiroj të sjell këtu atë çka pohohet në të njëjtin dokument në lidhje me marrëdhënien e kishës katolike me myslimanët: “Kisha i sheh me nderim edhe myslimanët. Ata adhurojnë një Zot të vetëm, të Përhershëm, të Gjallë, të Gjithëmëshirshmin dhe Fuqiptotin, Krijuesin e qiejve e të tokës, Atë që i foli njeriut. Ata përpiqen t’i nënshtrohen me gjithë zemër deri edhe vendimeve të pakuptueshme (nga njeriu) të Zotit, njësoj siç bëri edhe Abrahami, me të cilin feja islame identifikohet me kënaqësi. Ndonëse nuk e njohin Jezuin si Zot, ata përsëri e nderojnë atë si profet. Ata, gjithashtu, nderojnë edhe Marinë, nënën e Tij të virgjër; nganjëherë ata, gjithashtu, i drejtohen asaj me thirrje plot përkushtim. Mbi të gjitha, ata presin Ditën e Gjykimit, kur Zoti, pasi fillimisht ta ketë ringjallur, do t’i japë çdo njeriu atë që meriton. Rrjedhimisht, ata çmojnë jetën morale dhe e adhurojnë Zotin veçanërisht përmes lutjes, lëmoshës dhe agjërimit.

Ndonëse gjatë shekujve, ndërmjet myslimanëve dhe të krishterëve janë shfaqur shumë grindje e armiqësi, ky koncil i shenjtë i nxit të gjithë të harrojnë të kaluarën dhe të përpiqen çiltërsisht për të

arritur në një mirëkuptim të ndërsjellë. Në interes të të gjithë njerëzimit, le të shohim si çështje të përbashkët ruajtjen dhe nxitjen e drejtësisë shoqërore, të vlerave morale, të paqes dhe të lirisë.” (N. 3).

2. Fuqia e jashtëzakonshme shpirtërore e feve të mëdha, të bashkuara në besimin e Abrahamit

Nëse duke u nisur nga këndvështrimi i marrëdhënieve të tri feve të mëdha botërore, Judaizmit, Krishterimit dhe Islamit, marrim në shqyrtim botën e sotme, na duhet të pranojmë ndikimin e madh që mund të kenë këto fe në botën moderne. Kjo botë, ndonëse është pasuruar me shumë vlera të jashtme (të cilat nuk dëshirojmë në asnjë mënyrë t'i përbuzim), gjithsesi, është varfëruar shpirtërisht në një shkallë shqetësuese. Orientalët mund të thonë: ajo është bërë një botë e “të pasurit” dhe jo e “të qenit”. Është e lehtë të vëresh se ndërkohë që mjetet e nevojshme për të siguruar mirëqenie dhe një ekzistencë më të lehtë, më të rehatshme dhe më të patrazuar janë shtuar, lumturia njerëzore ka rrugëtuar në drejtim të kundërt, madje në disa raste ajo është pakësuar në nivele shumë shqetësuese. Një nga arsytet për këto pakënaqësi njerëzore (të cilave do t'u shtonim gamën e gjerë të probleme që shtrihen që nga mjerimi, deri te padrejtësia, urrejtja dhe mohimi i lirisë), madje ajo që mund ta cilësojmë si arsyeja thelbësore që sjell parehatinë dhe pakënaqësinë e thellë bashkë me problemet e tjera njerëzore, është se bota e sotme i ka kthyer shpinën, në një nivel të lartë, Zotit dhe Ligjit të Tij dhe gjykon se është e vetëmjaftueshme.

Në një botë ku “Zoti mungon”, njeriu e gjen veten e tij të izoluar në mënyrë të frikshme dhe, siç ndodh zakonisht, e shtyn atë të futet nëpër rrugica pa shtegdalje. Vetëm në Zotin e vetëm, në Zotin e Abrahamit, njeriu është i aftë të gjejë vetveten e ta jetojë ekzistencën e tij në kohë në plotësinë e saj, duke e hapur veten ndaj sigurisë së jetës së amshuar. “Kur unë të kthej Ty kurrizin”, pohon Juda Halevy në poemën e tij të titulluar “*Kusari*”, “ndonëse jetoj, në të vërtetë jam i vdekur. Por kur afrohem tek Ti, ndonëse jam i vdekur, në të vërtetë jetoj”. Në librin e tij “*The Primal Vision*”, John Taylor shpreh këtë këndvështrim për afrikanët: “Miti afrikan nuk flet për njeriun e përjashtuar nga parajsa, por për zhdukjen e Zotit nga bota.”

Judaizmi, Krishterimi dhe Islami janë njëzëri në njëmendje në pohimin e faktit se Zoti është “Krejt Tjetër”, si dhe në njohjen e tij si “Krejt i Afërt”. Siç gjendet edhe në shprehjen e fuqishme islame, Zoti është më afër njeriut se damari i qafës së tij. Njeriu nuk është një copëz e humbur dhe e parëndësishme e gjithësisë, por një krijesë e Zotit, e bërë sipas shëmbëlltyrës së Tij dhe që, rrjedhimisht, meriton respekt e dashuri. Njeriut i kërkohet të jetojë një jetë të moralshme, të lidhur me njerëzit e tjerë prej idealit të paqes dhe të vëllazërisë. Nëse njeriu i hap rrugë tundimit për ta “çliruar” vetveten nga Zoti, ai përfundon duke u shndërruar në rob të atyre zotave të vegjël, por jo më pak shkatërrues, të quajtur pushtet, pasuri, kënaqësi etj.. Shumë shpesh, këta “zota” fshihen pas emërtimeve fisnike si “zhvillim”, “shqetësim shoqëror”, madje edhe “liri”. Vetëm si një krijesë e Zotit, njeriu fiton të drejtën për të nënshtruar tokën, për ta lëruar e ruajtur atë “*le’avdah velesharah*”, (Zanafilla 2:15). Kurani pohon se krijimi i është nënshtruar njeriut për shkak se ai është mëkëmbës i Zotit në tokë (*halifullah*).

Secili prej nesh ndien përgjegjësinë tmerruese, por njëkohësisht mahnitëse të të qenit “miq të Zotit” dhe ne jemi të bindur se duke qenë të tillë, do të jemi, në këtë mënyrë, edhe miq të vërtetë qenieve të tjera njerëzore. Ne nuk i kemi ndarë asnjëherë e aq më tepër nuk kemi parë kundërthënie ndërmjet botës së tillë dhe asaj fetare. Ne nuk i kemi parë asnjëherë ato si dy mbretëri të ndara, ato të dyja vijjnë prej Zotit! Fjala “*methistem*”, në kuptimin e shpërnguljes nga një mbretëri në një tjetër, është përdorur

vetëm njëherë në Dhiatën e Re (Kolosianëve 1:13). Fjala e përdorur zakonisht është “*metanoia*” që do të thotë “rrotullim”. Theksi i kësaj fjale është në ndryshimin e drejtimit e jo në ndryshimin e pozicionit” (John Taylor).

Mendoj se është me vlerë të kujtoj këtu fjalët e Martin Buber-it: “Zoti nuk mund të gjendet nëse qëndrohet vetëm në këtë botë, po ashtu edhe nëse dalim jashtë kësaj bote... Sigurisht, Zoti është “Krejt Tjetër”, por ai është njëkohësisht edhe “Krejt i Njëjtë”, i Gjithëpranishmi. Ai, në të vërtetë, është *mysterium tremendum*, në shikimin e të cilit ne ndihemi të tronditur, por Ai është, njëkohësisht, edhe misteri i pranisë, që është më pranë meje se vetë vetja ime”. William Temple shprehu një herë këtë vrojtim paradoksal: “Krishterimi është feja më materialiste në botë, sepse ai e merr seriozisht realitetin tokësor “. Autori dëshiron të thotë se Krishterimi e merr realitetin tokësor seriozisht pasi ai merr seriozisht Zotin. Mendoj se e njëjta gjë mund të pohohet edhe për Islamin dhe Judaizmin.

Në këtë pikë, dëshiroj të bëj një vrojtim personal që më ka ardhur në mënyrë spontane gjatë punës sime në sekretariatit e Vatikanit për fetë jo të krishtera. Krah për krah me hebrenjtë dhe myslimanët, d.m.th. vëllezërit dhe motrat e mia, me të cilët kam të përbashkët ndjekjen e besimit të Abrahamit, ekzistojnë miliona burra e gra (nuk ngurroj të them qindra miliona) që u përkasin feve joabrahamike, si Hinduizmi, Budizmi, Shintoizmi, Konfucianizmi etj., me të cilat ndihem i bashkuar për shkak të besimit të tyre në hyjnoren dhe në vlerat fetare. Ka edhe të tjerë që pohojnë se “nuk kanë asnjë fe” (siç kam dëgjuar shpesh nga miqtë e mi të rinj qofshin nga Hong Kongu, Singapori apo Los Anxhelosi). Por nëse i ngacmojmë pak më tepër, shpesh del se me këtë shprehje, ata nënkuptojnë se nuk janë pjesë e Kishës Katolike, se nuk janë pjesë e atyre që Zoti i ka quajtur “njerëzit e Tij” apo se nuk janë pjesë e ymetit, me fjalë të tjera, se nuk i përkasin asnjë organizimi apo institucioni fetar. Sidoqoftë, ata shpesh janë vërtetë “miq të Zotit” e, në një farë mënyrë, janë pjesë e bashkësisë së besimtarëve. Mariain-i ka thënë: “Njerëzit bëhen njësh vetëm përmes shpirtit të tyre.” Dëshiroj të them se përreth dhe midis nesh gjenden miliona njerëz të tillë. Shpesh, ata zotërojnë një thellësi shpirtërore të atillë, sa të krijojnë përshtypjen se janë “mistikë të vërtetë” dhe sytë e zemrat e tyre janë të drejtuara drejt Zotit të përjetshëm.

Ky është një realitet që na jep kurajë të pamasë. Nuk është qëllimi ynë që të formojmë një “front” të fuqishëm dhe më kompakt kundër “frontit” të jobesimtarëve. Jo, nuk e kemi këtë synim. Kjo do të përbënte një fyerje ndaj Zotit që na do të gjithëve dhe që ne do të dëshironim ta donim të gjithë. Ne jemi të ngazëlluar teksa shohim që familja e besimtarëve në Zot është e madhe dhe i lutemi të Lartit që i gjithë njerëzimi të bëhet pjesë e kësaj familjeje. Vetëm Ai ka fuqi ta realizojë këtë.

3. Çfarë duhet të bëjmë, si besimtarë të thjeshtë dhe si bashkësi, në mënyrë që të tjerët të kthehen apo të afrohen në besimin tonë?

Gjithsecili prej nesh është më se i ndërgjegjshëm se ndonëse ne kemi një angazhim të përbashkët në besimin e Abrahamit, përsëri gjenden dallime të konsiderueshme në mënyrën se si të tria fetë e shohin marrëdhënien e Zotit me njeriun.

Judaizmi njih një besëlidhje ndërmjet Zotit dhe njerëzve të Tij. Sidoqoftë, ndryshe nga Krishterimi, Judaizmi nuk e njih Jezu Krishtin si Ndërmjetës mes njeriut dhe Zotit. Islami, ndërsa e pranon Jezuin si profet, nuk ia njih atij statusin e Ndërmjetësit. Myslimanët besojnë se njeriu nuk ka asnjë nevojë për ndërmjetës në marrëdhënien e tij me Zotin. Çdo besimtar mysliman i lutet Zotit drejtpërsëdrejti, siç

tregohet qartë nga ritet e lutjes (namazi) dhe ato të pelegrinazhit në Mekë që zhvillohen nga myslimanët.

Sidoqoftë, Islami është një fe “misionare”, në të cilën çdo besimtar është i ngarkuar me detyrën për të shpallur mesazhin e Zotit (*daveh*). Misionare për nga natyra është edhe feja e krishterë, tek a cila ndërmjet Zotit dhe njeriut gjenden lidhje të forta dashurie prej ati e biri. Ndonëse nuk përjashton mundësinë e konvertimit, gjithsesi mendoj se Judaizmi, në kushte normale, nuk e sheh veten si një fe misionare me të njëjtin kuptim që i japin kësaj fjale myslimanët dhe të krishterët. Pavarësisht ndryshimeve në qasje ndërmjet feve tona, dëshiroj të shpreh vetëm një gjë në lidhje me çështjen e shpalljes së mesazhit fetar: duke i lejuar gjithsecilës prej feve tona abrahamike (dhe natyrisht edhe feve të tjera) të drejtën për të shpallur mesazhin e tyre lirisht, ne duhet të veprojmë në atë mënyrë që të respektohet gjithnjë e drejta e tjetrit. Perëndia është Zoti i lirisë dhe Ai nuk dëshiron që besnikëria ndaj Tij të përdhohet me dhunë.

“Lëreni njeriun që do të më ndjekë mua...”, ishte shprehja e përdorur nga Krishti. Ai nuk pranoi të kërkonte zjarr prej qielli, siç i kërkonin disa prej dishepujve të tij. Ai u tha atyre: “Ju nuk e dini se nga ç’shpirt jeni.” Pasi të ketë dëshmuar për besimin e tij dhe të ketë arritur kufirin e ndërgjegjes njerëzore, apostulli (qoftë i krishterë, mysliman, apo hebre) duhet t’i lërë ndërgjegjes të drejtën e plotë për të vendosur, duke përjashtuar çdo formë shtrëngimi, qoftë kjo e hapur apo e fshehur. Gjatë së kaluarës janë hasur shembuj të shumtë e të kundërt me këtë. Është mirë t’i hedhim ato pas shpine e të mos i përsërisim më. Norma dhe kushti themelor për ta pranuar apo jo një fe duhet të mbështetet në lirinë e ndërgjegjes të njeriut.

Miqtë e mi të dashur, ky nuk është vendi për ta shtjelluar më tej këtë koncept. Unë e përmenda kalimthi, se Deklarata për Lirinë Fetare (Declaration of Religious Freedom) e vitit 1965, pas dy viteve debatesh dhe reflektimesh intensive, mbetet një ndër tekstet më të rëndësishme të Koncilit II të Vatikanit. Kjo deklaratë shpreh qartësisht se në ç’mënyrë Kisha Katolike duhet të respektojë lirinë e kishave dhe të feve të tjera, pa hequr dorë në asnjë mënyrë nga angazhimi i saj në fenë e Abrahamit dhe në Ungjillin e Krishtit. Ky parim kaq i rëndësishëm ishte kuptuar qartësisht nga etërit e SHBA-së, kur ata formuluan amendamentin e parë në vitin 1791, në të cilin theksohet shprehimisht e drejta e çdo personi dhe bashkësie për ushtrimin e lirë të fesë në shoqëri.

Por le të kthehemi tek tema qendrore e diskutimit tonë. Jam i mendimit se ne kemi dy detyrime të rëndësishme ndaj çdo njeriu që, ndryshe nga ne, nuk i përket besimit në fenë abrahamike apo deklarohet të jetë jobesimtar. Mendoj, gjithashtu, se këto detyrime mund të pranohen dhe të praktikohen jo vetëm nga të krishterët, por edhe nga vëllezërit tanë hebrej dhe myslimanë.

Këto janë si më poshtë:

a) “Detyrimi i parë është hapja e rrugës ndaj një dialogu të qartë dhe besnik me të gjithë gjininë njerëzore. Të hapësh rrugën, normalisht, nuk do të thotë ta imponosh atë! Thelbi i librit të Martin Buber-it të titulluar “Life in Dialogue”, prej të cilit solla disa citime pak më sipër, është përmbledhur me shprehjen: “Në fillim ekziston marrëdhënia”. Kjo më kujton dy fjalë të urta që flasin për të njëjtën temë. Njëra është fjala e urtë arabe që thotë: “Njeriu është armiku i asaj që nuk e njeh”, dhe tjetra është fjala e urtë afrikane, i fisit uolof, që thotë: “Kur e fillon diçka me bashkëbisedim, do ta mbyllësh me zgjidhje”.

Ndërmjet feve tona kanë ekzistuar periudha shumë të gjata të ndarjes dhe të heshtjes. Sekretariatet tona të Vatikanit, një për unitetin ndërmjet të krishterëve dhe një tjetër për besimet jo të krishtera (i përbërë nga dy komisione, njëri për marrëdhënien me judaizmin dhe tjetri për marrëdhënien me Islamin, të dyja të themeluara në të njëjtën ditë, 22 tetor të vitit 1974), një tjetër sekretariat për

jobesimtarët, së bashku me Këshillin Botëror të Kishave e shumë e shumë organizata të tjera ndërkombëtare (ndërmjet të cilave mjafton të përmend Institutin “Kenedi”, Kolokiumin Ndërfetar të Paqes, që është mikpritësi ynë, Konferencën e Përhershme të Hebrenjve, të të Krishterëve dhe të Myslimanëve në Evropë etj.), janë duke vjelë frytet e shkëmbimit të mendimeve dhe të miqësisë. Siç është shprehur edhe Këshilli Botëror i Kishave në vitin 1972, në deklaratën përfundimtare të Kolokiumit të Broumana-s, “Kërkimi i përbashkët për vullnetin e Zotit është duke u rritur”.

Cilat mund të jenë frytet e shtimit të dialogëve dhe të takimeve? Kjo është e vështirë për t’u thënë. Ajo që është e sigurt është fakti se ato nuk janë të padobishme. Siç ka vërejtur edhe Fr. Michel Lelong në librin e fundit të tij, “*Deux Fidélités, une espérance*”, “Sado serioze qofshin konfliktet politike, është e papranueshme që feja t’i ashpërsojë edhe më tej ato”. Edhe në qoftë se fetë në vetvete nuk sjellin ndonjë zgjidhje, sidoqoftë, ato duhet që gjithnjë të jenë elemente ndihmuese drejt arritjes së paqes dhe të drejtësisë së vërtetë.

b) Të bëjmë ç’mundemi në mënyrë që besimtarët në Zotin e vetëm të tërheqin dhe të frymëzojnë të tjerët, veçanërisht jobesimtarët, për të gjetur besimin në Zot. Nuk do reshtim së thëni se çështja nuk është të krijojmë një “front të fuqishëm të besimtarëve kundër jobesimtarëve”, pasi kjo do të shkatërronte nga themelet vetë shpirtin fetar. Dialogët dhe takimet e tri feve tona abrahamike, si dhe të feve të tjera, duhen të jenë pikësëpari një bashkim zemrash para se të jenë bashkime mendjesh.

Kurani na përkujton se miqtë më të afërt janë ata që nuk janë të mbushur me mendjemadhësi (Kuran 5:82), si dhe këshillon të jemi të njerëzishëm kur diskutojmë me njerëzit e librit (ehli kitab) (Kuran 29:46). Në një thënie të njohur të Muhamedit gjejmë shprehjen: “Askush prej jush nuk do të jetë një besimtar i vërtetë përderisa nuk dëshiron për vëllanë e tij atë që dëshiron për vetveten.” Për sa u përket të krishterëve, Shën Pali paralajmëron: “Prandaj të mos e gjykojmë më njëri-tjetrin” (Romakëve 14:13), si dhe: “Mos i kini asnjë detyrim askujt, përveç se ta doni njëri-tjetrin” (Romakëve 13:8).

Dëshiroj ta mbyll këtë kumtesë me një dëshirë të fundit, një shpresë të fundit. Në vend që ta bëj këtë duke përdorur fjalët e mia, më lejoni t’ju citoj prej tri burimeve të ndryshme, secili prej të cilëve prek një aspekt të ndryshëm të temës tonë.

Së pari, mësimi rabinik:

“Cila është shprehja më themelore në gjithë ligjërimin njerëzor? Nuk ngurroj për asnjë çast ta them me plot gojën se ajo është: “Dëgjo, Izrael! I Përhershmi është Zoti ynë, I Përhershmi është një!” A nuk është kjo shprehja më e lartë se gjithçka tjetër, shprehja që nuk ka të barabartë në qiej dhe në tokë? Më pas pyes veten: “Cila është fjala më thelbësore në këtë shprehje sublime?” I përgjigjem vetes se ajo është, pa dyshim, fjala “ehad”, që do të thotë i vetmi. Së fundmi, e pyes veten: Nga të gjitha fjalët njerëzore, cila është ajo më e lartësuar prej tyre, gerrat e së cilës, nëse numërohen së bashku, kanë të njëjtën vlerë numerike si fjala e shenjtë “eha”, vlera numerike e të cilës është tridhjetë? Nuk më duhet të kërkohet gjatë: në majat e gishtërinjve të mi, thellë në zemrën time, në qendër të shpirtit tim, është fjala “ahavah”, d.m.th. dashuri.”

Së dyti, një poemë nga poeti dhe gazetari senegalez Niaky Barry. Ai ka shprehur dëshirën për të mbledhur së bashku, së paku në zemër, fetë tona abrahamike me fetë e tjera botërore.

“Ah, vëlla i gjithçkaje! Në pikën më qendrore të shpirtit tënd unë do të ngre altarin e Zotit të Përrjetshëm. Aty ku sinagoga, tempulli, kisha dhe xhamia do të prehen në harmoni, midis dallgëve të mëdha të mallit dhe të kërkimit tënd për të Pafundmin.”

Së treti dhe së fundmi, një poezi nga Edwin Markham. Në dëshirën e tij për t'i bashkuar të gjithë në thelbin dhe në vëllazërinë, ai ka shkruar këto fjalë, me të cilat po e mbyll këtë kumtesë:

Një rreth qarkoi ai, që dëbuar më la mua jashtë:

kryengritës, heretik, fjalë shprehur plot shpoti!

Por ngadhënjem unë dhe dashuria, se urti patëm mjaft

e një rreth vizatuam që dëbuesin pranoi në gji të tij.[1]

Shënimi i botuesit në anglisht

Asnjë mysliman nuk ka pohuar ndonjëherë se ekzegjeza kuranore mund të shfuqizojë ajetet e Kuranit. Kardinali duhet të ketë pasur për qëllim zëvendësimin e një ekzegjeze me tjetrën në mendjen e ndokujt. Gjithsesi, për shkak të pandryshueshmërisë, që nga koha e Kuranit, të leksikografisë dhe të sintaksës së gjuhës arabe, ekzegjeza kuranore mund t'i mbështesë në mënyrë kritike përfundimet e saj.

[1] Vargjet përkthyer nga E. Cami. Originali: “He drew a circle that shut me out/ Heretic, rebel, a thing to flout./ But love and I had the wit to win;/ We drew a circle that took him in.”

Date Created

06/04/2015

Author

kardianal-sergio-pignedoli